

Rozsondai Béla

Széchenyi Ferenc végintelmei fiához, Széchenyi Istvánhoz

Zichy Antal 1888-ban közölte, magyar fordításban, Széchenyi Ferenc Bécsben, 1817. május 16-án kelt, fiának, Istvánnak szóló intelmeit, pontról pontra összehasonlítva azokat Szent István királynak Imre fiához intézett intelmeivel.¹ Fraknói Vilmos az intelmeket új fordításban iktatta be Széchenyi Ferencről írott monográfiájába.² A levél szövege után megjegyzi: „Széchenyi István ezt a levelet úgyszólván talizmán gyanánt becsülte meg és őrizte; szüntelenül mellén viselte.” Eme atyai intelmekre, a „talizmánra” mind a mai napig sokan hivatkoznak.

Mit lehet még e tárgyban újat mondani, vagy lehet-e kérdéseket felvetni? Miért nyúltam e témához?

2020. december 13-án volt Széchenyi Ferenc halálának 200 éves évfordulója.

Mielőtt a tárgyra térek, legyen szabad személyes érintettségemről szólnom. A Széchenyi család tagjai és alkotásaik végigkísérik életemet. Szüleim első lakása (az akkori) Flandorffer Ignác utcában volt Sopronban. A házban lakó kislány, Bea, szívesen foglalkozott – mondják – a pólyás, majd totyogó emberkével, aki voltam. Vagy tíz évvel később bátortalanul köszöntem, mint kisdíák, „kezét csókolom”-ot az óvónőképzős lánynak, ha szembetalálkoztunk a Mező utcában. Ő Széchenyi Beatrix³ – az időben „gróf” nélkül –, Széchenyi Ödön unokája. Iskolám ablakai a Széchenyi térre, Széchenyi István szobrára néztek. Aztán „a valóban” folytattam, a Soproni Széchenyi István Gimnáziumban. Budapesten az ELTE Természettudományi Kara volt egyetemi éveim és egész pályám színhelye, pár lépésre a Magyar Nemzeti Múzeumtól és az Országos Széchenyi Könyvtártól, melynek olvasótermeit gyakran látogattam. Nyugdíjas éveimben az MTA Könyvtára, a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye lett új munkahelyem. Az Akadémia palotája és környéke Széchenyi Istvánra emlékeztet, s a Kézirattárban őrzik kéziratos hagyatékának, naplójának, levelezésének döntő részét. Feladataim egyike volt részt venni Thomas Ender tájképeinek webes feldolgozásában. A képeket adományozó Waldstein János Széchenyi István barátja volt, és kísérője 1830-as al-dunai hajóút-

¹ ZICHY Antal, *Gróf Széchenyi Ferencz atyai intelmei fiához, Istvánhoz = Budapesti Szemle*, 54(1888), 136. szám, 1–17.

² FRAKNÓI Vilmos, *Gróf Széchenyi Ferencz, 1754–1820*, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1902 (Magyar történelmi életrajzok, 18, 3–5), 337–345. – Új kiadás: Bp., Osiris, 2002.

³ Beatrix von Schönburg-Glauchau grófné (sz. Széchenyi) Regensburgban hunyt el, 2021. szeptember 30-án.

ján.⁴ Bolyai János születésének bicentenáriumán, 2002-ben jöttünk össze Prékopa András matematikaprofesszorral és feleségével, Széchenyi Irma Kingával, Széchenyi Pál ükunokájával. Végül, csak most figyeltem fel arra, újra böngészve a Széchenyiekről szóló irodalomban, hogy Viszota Gyula, Széchenyi István életművének kutatója, naplójának kiadója 1893-tól 1901-ig a soproni állami főreáliskola – iskolám, a későbbi Széchenyi István Gimnázium – tanára volt.

Néhány évvel ezelőtt a nevezett Kézirattárban elém tették Széchenyi Ferenc levelét, hogy olvassam el a „gót-betűs” német kézírást. Rövid ismertetése és képe megjelent az MTA Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK) anyagából válogatott reprezentatív kötetben.⁵

E levél dátuma 1819, az idős Széchenyi Ferenc végintelmi fiához, Istvánhoz. Jelzete: K 163/3. Van a Kézirattárban Széchenyi Ferencnek egy 1817-es levele (K 208/144), fiának szóló rövid névnapki köszöntése, hasonló szellemben. A két levél szövegét még nem publikálták. Ezek képét és a német szöveg átíratát a Függelékben közlöm. A magyar fordítás és a levelek fizikai leírása itt következik:

K 163/3. Széchenyi Ferenc végintelmi Széchenyi Istvánhoz. 1819. Német ny., autogr. 2 fol. – Poss. Sz. M. 1378.⁶

Megsárgult, vízjeles papírlap, mérete, kettéhajtva: 240 × 192 mm.⁷ Az összehajtott levélpár belső oldala üres. A lapon hajtogatás nyomai; összehajtogatva lezárt, lepecsételt levél volt. Széthajtva baloldalt a kivágott és ráragasztott pecsét, haránt a címzés (fölötte ceruzával: Biographie); jobboldalt a levél szövege, fölötte ráragasztva jelzete (1378) az egykori Széchenyi Múzeumban.⁸

A levél címzése és szövege:

⁴ ROZSONDAI Béla, *A Waldstein-gyűjtemény és az adományozó Waldstein János = Örökségünk, élő múltunk, Gyűjtemények a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*, szerk. Fekete Gézáné, Bp., MTAK, 2001 (MTA Könyvtárának közleményei, 37[112]), 163–190. – <http://ender.mtak.hu/> (letöltve: 2021. 12. 08.).

⁵ *Calliotheca, Kincsek a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárából*, összeáll., terv. Horányi Károly, szerk. Krähling Edit, Bp., MTA KIK, Kossuth, 2017, 75, 63. kép.

⁶ KÖRMENDY Kinga, *A Széchenyi-gyűjtemény, K 163–K 311*, Bp., MTAK, 1976 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának katalógusai, 9), 5.

⁷ A vízjel postakürt, karéjos ovális keretben, fönt virág; feliratától (G. FITTIE?) eltekintve alig különbözik a körmöci I. papírmalom vízjelétől: BOGDÁN István, *A magyarországi papíripar története, 1530–1900*, Bp., Akadémiai, 1963 (A magyar könyv), 187, 38. kép.

⁸ SZILY Kálmán, VISZOTA Gyula, *A Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi-Múzeumának tárgyjegyzéke*, Bp., MTA, 1905, 161.

Meinem lieben lieben Sohn Stefi nach meinem Tode zu übergeben // Szech[enyi]

Nagyon kedves fiannak, Stefinek halálom után átadni // Széchényi

1819

Kedves jó Stefi! – Jelen soraim elé nem írhattam dátumot, mert nem tudom, hogy az Úr majd mikor szólít magához. Ezért születésem napját, április 28-át választottam, hogy téged megáldjalak, Istennek szánjalak, és biztosítsalak, hogy az irántad érzett leggyöngédebb atyai szeretettel távozom e világból. – Hogy ez valóban így van, és teljes megnyugtatásodra szolgáljon, arról kezeskedik ez az óra, mintegy életem utolsó órája, mert Istenemnek úgy fogadtam, ahogy majdan ugyanígy érzek, amikor bűneim terhével kell elébe járulnom. – Éljen tehát kedves jó fiam boldogan, tarts barátokként emlékezetedben. – Ne emlékezzél azokra a futó bosszúságokra, amelyeket, úgy véled, neki ifjúi hévvel egyszer-egyszer okozhattál, hanem gondold arra a sokszorta gyakoribb öröme és vigasztalásra, amelyet neki nyújtottál, amikor meggyőződhetett arról, hogy buzgó katolikus keresztény vagy, hogy Isten tanítását és képviselőit nem gúnyolod, embertársaidnak örömmel és szívesen szolgálsz, nem keltesz megütközést, senkit sem rágalmazol, nem élsz tékozló életet, szívesen és hamar megbocsátasz, nem alakoskods; senkihez sem mérhető édesanyádat szívből szereted és tiszteled, vér szerinti és más rokonaidat testvérien átöleled, és talentumaidat, Isten meg nem érdemelt ajándékát jól hasznosítod; jobbágyaidnak igazi atyja, alárendeltjeidnek példaképe vagy, és mindezek elmélyítésére és megtartására törekszel. – – Mindezt vigasztalódva vettem észre benned, ha nem is hallottad ebbéli tetszésemet, mert mi emberek amúgy is mindig jobbnak hisszük magunkat, mint amilyenek valójában vagyunk. – Már azért is elmondom itt ezeket, hogy megnyugodhass, szeretetemről meggyőződhesd, és hogy magadat e tulajdonságaidban még inkább megerősíthesd és tökéletesíthesd. – Ebben a reményben megnyugodva örömet lépek Bírálóm színe elé, mert ezek a te adottságaid (ha még megalapozottabbá lesznek) ki kell, hogy eszközöljék számomra a nevelésedben mulasztottak megbocsátását. – Oh, kedves Stefi, a te majdani életviteled nagyon nagy mértékben megkönnyítheti vagy megnehezítheti szerető atyád sorsát. – Ha jó katolikus keresztény maradsz, és nem szégyelled azt kifelé is megmutatni, ha szereted édesanyádat és testvéreidet és mind az embereket, és különösen ellenségeidet és azokat, akik téged megbántanak, ha házadban és alárendeltjeid között nem tűrsz semmiféle háborúságot, ha gondoskods a szegényekről, az özvegyekről és az árvákról, ha mindig igazságosan és mindig önzetlenül jársz el, akkor a te nemződ, elszenderedett atyád is majdan Isten áldásában részesül, és mint védő angyal, láthatatlanul lebeg fölötted, szünetlenül könyörög érted Istenhez, és téged (ha majd üt az órád) ott örömmel fogadhat – ezt adja meg neked és nekem az Atya Isten mint Teremtőd, a Fiú Isten mint Megváltód és a Szentlélek Isten mint Üdvözítőd, a te Megváltód Anyjának – akit mindig és buzgón tisztelned kell – és a te védelmeződnek és neved szent patrónusának közbenjáró imádságára. – Ámen. – Még egyszer megáldalak téged, kedves, drága fiam.

Széchényi

Széchenyi Ferenc másik levele, az 1817-es névnapi köszöntés:

K 208/144. Széchenyi Ferenc levele Széchenyi Istvánnak. Wien, 1817. aug. 11. Német ny., autogr. 1 fol.⁹

Vékonyabb, hajlékony papír, mérete: 195 × 120 mm – A szöveg magyar fordítása:

Bécs, 1817. aug. 11.

Kedves jó Fiam! – Mit kívánjak neked neved napján? Mit adjak ajándécul? – Mit kívánjak? – Semmi mást, mint hogy a te igen jó mennyei Atyád, aki téged idelellyen oly sok hely sáfárává tett, reád, mint hűséges intézőjére, a síron túl majd még többet és nagyobbakat bizzon. – Mit ajándékozzak? – Semmi mást, mint az ide mellékelt lapot, amely, bármennyire jellegtelennek tűnik is, mégis olyan tulajdonságokat láttat, amelyeket senki emberfia (anélkül, hogy a titkot hosszas és kitartó vizsgálódással felfedte volna) nem vallhat magáénak. – Ez a lap ugyanis csak a fény felé tartva mutatja meg az ember nemes voltát, ahonnan ered, és munkálkodása terén az eléje kitűzött célt. – Habár külsőleg igen szerény és jelentéktelen, a fényre hozva olyan ragyogásban és méltóságban jelenik meg, amelyet nem is könnyű elviselni. – Félrerakva vagy egészen eldobva sem veszi el tulajdonságait, hanem megtartja, és közli azokkal, akik a fényt keresik, azért könyörögnek, és abban megvilágosodni, vigasztalódni és gyönyörködni vágnak. – Végül, ha külszínre mégoly szegényesnek látszik is, a fényre hozva mégis a szegénynek segítségét, a rettegőnek bátorságot, a megingónak reményt, a kétkedőnek igazságot és a megbilincseltnak szabadságot nyújt. – Ezt a lapot ajándékozom hát neked – vidd a fényre – adj neki életet –, hogy téged is újra életre keltsen, és ha ez megtörtént, akkor téged is, ahogy az égre tekintesz, jobbnak lásson az, aki téged ezzel, áldásával kísérve, megajándékozott.

Széchenyi

Ebben a rövid névnapi köszöntésben, melyet Széchenyi Ferenc fiának írt Szent István király napjára, megnyilvánul az a mélyen vallásos lelkiület, erkölcsi mérték, az emberi élet evilági léten túlmutató céljának tudata, melyet az apa 1817 tavaszán, fiának szóló intelmeiben, majd 1819-ben végintelmeiben megfogalmazott. A felsorolt erényeket – remény, bátorság, igazság meg a többi – felfoghatjuk úgy, mint a fiának címzett követelményeket, vagy mint kötelességét embertársai iránt.

Mi lehet az a lap, „Blatt”, amely csak a fény felé fordítva tárja fel rejtett mondanivalóját? Talán vízjel a papíron? – Ajándékba kaptunk valamikor egy vékony papírlapot: teljes területe tűszúrásokkal sűrűn lyuggatva. Csak ha fény felé tartjuk, akkor formálódik ki rajta, a lyukak elrendezése folytán, egy kereszt és egy Krisztus-

⁹ KÖRMENDY 1976, i. m. 167. – Ez a levél is a Széchenyi Múzeum darabja volt, melynek anyagát 1952-ben tették át a Kézirattárba. Lásd: KÖRMENDY Kinga, *A Széchenyi-gyűjtemény = Örökségünk, élő múltunk, Gyűjtemények a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*, szerk. Fekete Gézáne, Bp., MTAK, 2001 (MTA Könyvtárának közleményei, 37[112]), 122.

arc. Apácakolostorokban készítettek valaha ilyen finom munkákat. – A névnap köszöntésnek (K 208/144) ma nincs ilyen melléklete, és a Széchenyi Múzeum fent idézett tárgyjegyzékében sem sikerült efféle papírlappal azonosítható tételt találni. Ha volt is, nem ismerték fel, elkallódott.

Széchenyi Ferenc 1817-es intelmeinek kézírata – Fraknói Vilmos szerint¹⁰ – „a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának tulajdona, s ki van állítva annak címeliái között.” Zichy Antal tudósít az előzményekről:¹¹ „...Köszönetet kell mondanom Széchenyi Béla grófnak, ki... családi irományainak kutatása közben egy olyan ereklyével ajándékozott meg, melyet tőle elfogadnom lehetett ugyan, de megtartanom nem szabad, mert az a Nemzeti Múzeumot illeti... Gróf Széchenyi [!] Ferencznek István fiához intézett búcsúzó levele az, mely atyai intelmeit s mintegy szellemi végrendeletét tartalmazza.” Majd alább: „Még sárgult a papírja, tintája fakó, hajlái szakadozottak, mert egy kis zsebtárczába volt beillesztve, mely a Széchenyi-családi czímer lényeges részét, a kettős keresztet, ezüstből viseli ékességül, s melyet Széchenyi mindig magával hordott. Akkor is, a 48-as év forró napjaiban, mikor Clarke hídjának felső lánca alázuhant, s Széchenyit csónakából a Dunába löké, melyből csak úszva menekült a budai partra. Az elázás nyomait meg is tartá a levél. Így adtam át a Nemzeti Múzeumnak.”

Széchenyi Ferenc 1817. május 16-án kelt levelét – az intelmeket – azonban sem a Magyar Nemzeti Múzeumban, sem az Országos Széchenyi Könyvtárban nem sikerült fellelni. A levelet, Zichy Antal ajándékát, 1888-ban a Nemzeti Múzeum levéltári osztályának ún. törzsanyagába vették fel, és ezt az osztályt 1934-ben egyesítették a régi Országos Levéltárral. Széchenyi Ferenc eme levelét tehát ma a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára őrzi. (A levélhez tartozó tárcának azonban ott sincs nyoma.)¹²

Széchenyi Ferenc intelmei fiához, Széchenyi Istvánhoz. Wien, 1817. máj. 16.
Jelzete: HU-MNL-OL-P 626-1.-1817-17.

Német ny., autogr. 3 fol. Vízjeles papír, 2 db, méretük (fol. 1–2 levélpár): 189 × 229 mm, (fol. 3): 189 × 116 mm. A szöveg 6 oldal, a lapok mindkét oldalára írva. – Vízfoltos, helyenként a szöveg elmosódott.

E hosszabb levél német szövegét eddig nem publikálták. A német szöveg átíratát itt a Függelékben, a lapok digitalizált képét az átíratallal az MTA KIK repozitóriumában (REAL-MS) közlöm.¹³

¹⁰ FRAKNÓI 1902, i. m. 383.

¹¹ ZICHY 1888, i. m. 2–3, 17. – Lásd még: ZICHY Antal, *Gróf Széchenyi István életrajza*, I/1, 1791–1831, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1896A (Magyar történelmi életrajzok), 19–21. Zichy a beszámolóhoz hozzáteszi, hogy az intelmeket Széchenyi István felesége, „a derék Crescence” lemásolta fia, Béla és Ödön számára. – Hol vannak, ma melyik levéltár őrzi e másolatokat?

¹² Köszönöm az MNL Országos Levéltár munkatársainak sokoldalú segítségét, a lapok digitalizált képét. A levél jelzetét és provenienciájának részletes leírását Avar Anton főlevéltárosnak köszönöm.

¹³ <http://real-ms.mtak.hu/16226/> (letöltve: 2021. 12. 08). – A közlés engedélyezéséért Rác Györgynek, az MNL Országos Levéltár igazgatóhelyettesének tartozom köszönettel.

Bár az 1817-es atyai intelmeket sokan említették, eredeti kéziratát – úgy tűnik – jó száz évig nem vették kézbe a kutatók. Akik idéztek belőle, Zichy vagy Fraknói szavait hozták. Gaál Jenő 1902-ben hosszabban és eltérő fordításban idézi, bizonyára a német szöveg alapján.¹⁴

A német eredeti ismeretében lehetőségem nyílik egy-egy helyen az olvasat vagy a fordítás kiigazítására. (Természetesen nem tisztzem, és nem is vállalhatnám, hogy a két fordítást az eredetivel egybevessem. Megadom Fraknói [FV] és Zichy [ZA] szövegének oldalszámát.)

FV 340: A ki az egész világtól becsültetni és dicsértetni akar, annak a bolondokat nagyon, a jóra való embereket kevésbé kell becsülnie. – ZA 5: A ki mindenkitől becsülve és dicsérve akar lenni, az szerfölött sok tisztelettel adózik a dőréknek, és kevésbé a tisztességes embereknek. – kézirat 1v: Wer, vor aller Welt geachtet u[nd] gelobt sein will, erzeugt den Thoren zu vüll [= viel], u[nd] rechtlichen Leuten zu wenig Ehre. – RB: Aki azt akarja, hogy az egész világ becsülje és dicsérje, az a bolondokban túl sok tiszteletet kelt maga iránt, a rendes emberekben pedig túl keveset. – Vagy szabadabb fordításban: ...azt majd a bolondok tisztelik, de a rendes emberek nem sokra tartják.

FV 341: ...mert a származás méltóságával a kedvességet... köti össze. – ZA 6: ...mert a születés felsőbbségével a kellemet... köti össze. – kézirat 2r: weil es mit der Majohrät [= Majorat] der Geburth die Anmuth... verbindet. – RB: ...mert a születés kiváltságával...

FV 341: hogy... tovább is mívelhessék a jót... – ZA 6: hogy... szabadabban fejtesse ki jótékony működését... – kézirat 2r: damit... frejer das Gute wirken kennen... – RB: hogy... szabadabban...

FV 343: Légy inkább szóbeszéd tárgya a világ előtt, mely elvakultan hozza ítéletét; önérzeted emeljen fel... – ZA 7: A vakon ítéletet mondó világ mendemondái fölé emeljen Téged önérzeted. – kézirat 3r: Sey ueber das Geschwäz der Welt, die blindlings nur ihr Urtheil fält, durch Selbst-Gefühl erhaben. – RB: Önérzeted emeljen téged a vakon ítélkező világ híresztelése fölé.

FV 344: Még egy második ajándékról kell itt megemlékezni... – ZA 8: Még egy nagy adományt kell fölemlítenem... – kézirat 3v (elmosódott): Noch eines gr[ößen?] G[e]schenkes muß ich hier erwähnen... – RB: Még egy nagy ajándékról...

Említésre érdemes az 1817. május 16-i keltű intelmek aláírása, melyet a magyar fordításban sem Zichy, sem Fraknói nem ad vissza:

FrGru [= Franciscus Georgius] *Széchényi*

Széchényi Ferenc 1754. április 28-án született Széplakon. Az 1754. május 29-i anyakönyvi bejegyzés szerint két keresztnévet kapott:¹⁵ „Baptizavi Infantem Nomi-

¹⁴ GAÁL Jenő, *Gróf Széchenyi István nemzeti politikája*, I, Bp., Hornyánszky, 1902, 157–158.

¹⁵ Lásd: Győri Egyházmegyei Levéltár, Plébániai és espereskerületi levéltárak, Fertőszéplak, Vegyes anyakönyv II. (1753–1788). – Nemes Gábor főlevéltárosnak nagyon köszönöm az anyakönyv jelzetét és megfelelő oldalának digitalizált képét.

nibus Franciscus de Paula, & Georgius, natum in Széplak...” Születésnapjához közel esik Paolai Szent Ferenc (április 2.) és Szent György ünnepe (április 23. vagy 24.).

A REAL-MS repozitóriumban ugyancsak elérhető Széchenyi Ferenc fentebb tárgyalt két levelének digitalizált képe, szövegének átírata és magyar fordítása: az 1819-ben írt végintelmeké (MTA KIK, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 163/3)¹⁶ és az 1817. augusztus 11-én kelt névnapi köszöntése (K 208/144).¹⁷

Amit Széchenyi Ferenc 1819-es „végintelmeiben” mintegy a síron túlról üzen fiának, azt részletesebben fejtette ki 1817. májusi intelmeiben. Ennek is hasonló az indítéka és indítása – a végső búcsú jegyében –, mint az 1819-es végintelmeknek, bár az apa 1817 májusában csak az ezredéhez, Milánóba bevonuló fiától búcsúzik, nyilván azzal a szándékkal, hogy fia a levelet még elutazása előtt olvassa el:¹⁸

Mein schriftlicher Abschied von meinem lieben, und guten Sohn Stephan, noch vor Verlust meiner Augen oder meines Lebens, geschrieben Viene d. 16 Maj 817

Lieber Sohn! Da du zu deinem Reg[i]m[en]te abreisest, – u[nd] ich während deiner Abwesenheit auch v[on] meinem Gott v[on] dieser irdischen Wanderschaft abgeruffen werden, – mithin dich nicht mehr sehen, – nicht an mein sterbendes Herz drücken – u[nd] an meinem Tod Bette des letzten väterlichen Segens theilhaftig machen könnte, [...]

Írásba foglalt búcsúzásom az én kedves jó István fiamtól, még mielőtt szemem világát vagy életemet is elveszteném, írtam Bécsben, május 16-án 1817-ben

Kedves fiam! Minthogy ezrededhez utazol – s én távolléted alatt Istenemtől e földi vándorlásból elszólíttathatom, – ennek következtében nem láthatlak többé, – nem szoríthatlak haldokló szívemre, – s halálos ágyamon nem részesíthetek az utolsó atyai áldásban, [...]

Közvetlen visszhangot az 1817-es, illetve 1819-es intelmekre Széchenyi István naplóiban és (fennmaradt) leveleiben nem találni. Szüleivel folytatott levelezésében nagyobb kihagyások vannak.¹⁹ A Milánóba indulásról naplójában 1817. május végén ezt írja:²⁰ „Cenktől 1817. május 18-án búcsúztam el, Apátin [= Gyöngyös-

¹⁶ <http://real-ms.mtak.hu/15778/> (letöltve: 2021. 12. 08.).

¹⁷ <http://real-ms.mtak.hu/25073/> (letöltve: 2021. 12. 08.).

¹⁸ ZICHY 1888, i. m. 3. – FRAKNÓI 1902, i. m. 337, 339 (120. kép, a kézirat 1. oldala). Különös, hogy Fraknói újra lefordítja az intelmeket, és nem is hivatkozik Zichy 1888-as tanulmányára. A levél felülcímzését (Mein schriftlicher Abschied...) nem fordítja le. Fraknói szövegében „miután” helyett inkább a „minthogy” ide illő.

¹⁹ *Gróf Széchenyi István levelei*, IV, *Gróf Széchenyi István levelei szülőihez*, összeáll., előszó, jegyz. Zichy Antal, Bp., Athenaeum, 1896B (Gróf Széchenyi István munkái, 9), XXIX, 188. – Lehetnek még levelek a családi levéltár más-más helyeken őrzött részeiben.

²⁰ SZÉCHENYI István, *Napló*, vál., szerk., jegyz. Oltványi Ambrus, Bp., Gondolat, 1978, 67–68, 1373. – 2. kiad., 1982.

apáti] és Grazon át Klagenfurtig – egy hajtással. Mindattól, ami valaha oly kedves volt nekem, elég könnyen váltam el...” 1817 májusában és augusztusában jószágigazgatójának, Lunkányi (Liebenberg(er)) Jánosnak ír e helyekről, gazdasági ügyekről, lovakról, borról.²¹ Két mozzanat az 1817-es levelekből: Milánó, aug. 20. „Den 18-ten Mai bin ich von Zinkendorf [= Cen] weg...” – Aug. 26. „Ich habe soeben meinem Vater geschrieben...” (Hol lehet ez a levél? Zichy a szülőkhöz írt levelek között nem hozza.) Az 1817-es intelmekre és a névnapki köszöntésre is utalhat 1820-as naplóbejegyzése:²² 1820. aug. 9. Debrecen.²³ „...Ich kenne einen alten ehrwürdigen Mann, der seinen Söhnen alle Tage ein paar Worte über die Rechtschaffenheit, die Tugend und Vollkommenheit des Menschen sagte...” – „...Ismerek egy tiszteletre méltó idős férfit, aki fiainak naponta szót ejtett az emberi becsületességről, erényről és tökéletességről...”

Atyja nevelő szándékát, intelmeit Széchenyi István évtizedek múltán is emlegeti naplójában és leveleiben. Ezekből idézek – némelyikből németül is –, megengedve, hogy a napló vagy a levelek írója esetleg már nem mindenre emlékszik pontosan.

Napló, 1846. nov. 18.²⁴ „...Véletlenül ráakadok atyámnak egy 1817-ben kelt levelére – melyet ez a s... Messena (!) küld el nekem. – Leírhatatlan mélabú vett erőt rajtam! Mily nemes, mily gyöngéd. Hányszor bántam vele gorombán...” – Napló, 1848. aug. 29.²⁵ „Kein Schlaf nur Beängstigung! ...Um 7 Uhr früh nach der Christina-Kirche, um zu beichten! Finde ihn. Fahre nach Alt-Ofen... Fahre wieder nach Christina-Stadt – und schildere meine Verzweiflung... weil ich verdammt bin... und berufe mich auf einen Talisman meines Vaters, das [!] ich leider zu spät gelesen!” – „Semmi alvás, csak szorongás! [...] Reggel 7 órakor a Krisztina-templomba győnni! Ott találom őt [az ismerős Muchay Ignác plébánost]. Óbudá-

²¹ *Gróf Széchenyi István levelei*, I, összegyűjt., bev., jegyz. Majláth Béla, Bp., Athenaeum, 1889 (Gróf Széchenyi István munkái, 3), 40–58. – KÖRMENDY 1976, i. m. 81.

²² Az 1819-es végintelmeket Széchenyi István csak atyja halála, 1820. december 13. után olvashatta!

²³ Lónyay 1820. szept. 6-i dátumot ad meg: *Gróf Széchenyi István és hátrahagyott iratai*, ismereti Gróf Lónyay Menyhért, 2. kiad., Bp., Ráth Mór, 1875, 32. – A napló közölt német szövegében az „alle Jahr” kifejezés áll: *Gróf Széchenyi István naplói*, II, 1820–1825, szerk., bev. Vizsota Gyula, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1926 (Magyarország újkori történetének forrásai, Gróf Széchenyi István összes munkái, 11), 59. – Ez alapján vélték úgy, hogy az apa évente, minden évben intézte szavait fiaihoz: *Gróf Széchenyi István naplói*, I, 1814–1819, szerk., bev. Vizsota Gyula, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1925 (Magyarország újkori történetének forrásai, Gróf Széchenyi István összes munkái, 10), CXLVI; MISKOLCZY Ambrus, *Széchenyi Ferenc a szabadkőművesség erénykultuszától a katolikus megújulásig*, Bp., Universitas, 2019, 9. – A helyes olvasat az eredeti naplóban: „alle Tage”. Lásd: MTA KIK, Kézirattár, K 219, fol. 24; KÖRMENDY 1976, i. m. 184. – Font a mondatot új fordításban adom.

²⁴ OLVÁNYI 1978, i. m. 1130. Messena János báró Széchenyi ezredtársa volt.

²⁵ *Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka*, I, szerk., bev. Károlyi Árpád, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1921 (Magyarország újkori történetének forrásai, Gróf Széchenyi István összes munkái, 7), 387. – OLVÁNYI 1978, i. m. 1318–1319. – A naplónak ez a kötete is (1848. márc. 19. – szept. 4.) a döblingi irodalmi hagyatéka része lett, lásd KÁROLYI 1921, i. m. 98.

ra megyek. [...] Visszahajtatok a Krisztinavárosba – és ecsetelem a kétségbeesésemet... mert el vagyok átkozva... és atyám egy talizmánjára hivatkozom, melyet sajnos későn olvastam el!”

Levél Tasner Antalnak, 1850. szept. 8. Döbling.²⁶ „Apám mennyit fáradozott, hogy megmentsen. Nem hallgattam szavára, el sem olvastam azt, amit vakként saját kezűleg, oly sok nehézséggel írt.” – Tasner Antalnak, 1851. márc. 14. Döbling.²⁷ „Ich war reicher begabt als irgend ein anderer; ja ich hätte ein Wohltäter von Ungarn werden können. Noch damals als mein Vater – 1817 – mir den Talisman schrieb und später ein Gebetbuch extra für mich. Ich gab mir nicht die Mühe es zu lesen! Furchtbar!” A hosszú önmarcangoló levelet így írja alá, magyarul: „Széchenyi István m. p. // a szegény gazfi.”

Széchenyi itt úgy vall, hogy az imádságos könyv az (Gebetbuch – es zu lesen), amit annak idején nem olvasott el. Grammatikai spekulációm azonban bizonytalanságban hagy, hiszen a fenti 1848. aug. 29-i naplórészletben éppen „auf einen Talisman – das ich... zu spät gelesen” szerepel. Szülőihez írt leveleit „jó bécsi dialectusban” írta, sajtószerű szókötésekkel, az akkori idők „divatos helyesírását (mondjuk inkább helytelen írását)” követi,²⁸ beleértve némely ’hanyagosságokat’ is. Széchenyi Ferenc itt közölt 1819-es végintelmeit és 1817-es névnapi köszöntését, valamint 1817. májusi intelmeit is ez a ’wienerisch’ jellemzi.²⁹

A végintelmekben Széchenyi Ferenc kifejezi reményét, hogy amit fia nevelésében mulasztott, az neki majdan megbocsáttatik. A nevelésben ’a szeretett anya’, gróf Festetics Julianna szerepe is meghatározó. 1818-ban – éppen február 16-án, nevenapján – arra kérte a bécsi házukban férjével ügyeket intéző Madarász János ügyvédet, hogy szavait jegyezze fel („beszélgetésünket írásba tegye”), és majd mondja el most távol lévő fiának.³⁰ „Igen, ő katona, de az nem az ő pályája, én neveltem őtet, ő egészen az én legkedvesebb növendékem, én ismérem az ő szellemét, lelkületét, ő szívvvel és lélekkel magyar, ’s meglátja ügyvéd Ur Magyarországnban még olyan nagy hazafi ember nem volt, mint ő!”

²⁶ „Ezt köztünk! Isten áldja!”, Széchenyi István válogatott levelei, szerk., ford. Kovács Henriett, Körmendy Kinga, Mázi Béla, Oplátka András, Bp., MTA BTK Történettudományi Intézet, 2014, 471.

²⁷ KÁROLYI 1921, i. m. 445.

²⁸ ZICHY 1896B, i. m. XXXIII. – Széchenyi nyelvhasználatáról lásd még: VISZOTA 1925, i. m. [2]; GERGELY András, Széchenyi István, 1791–1860, Pozsony, Kalligram, 2006 (Magyarok emlékezete), 9–14.

²⁹ Például (lásd Függelék): vüll = viel, Sinnen = Sünden, (das Ziel...) ausgesteckt = gesetzt, forchtsam = furchtsam.

³⁰ A kérést az ügyvéd 1834-ben, tíz évvel a grófné halála után valóban teljesítette. Feljegyzésében leírja, hogy mely ügyben találkozott Széchenyi Istvánnal. A záró mondat: „Béke poraira!” – bizonyára nem Istvánra, hanem anyjára vonatkozik. Ez alá kisfaludi Madarász Sándor 1899-ben felvázolta felmenőinek családfáját. Lásd: MTA KIK, Kézirattár: K 163/42; KÖRMENDY 1976, i. m. 6; SZILY, VISZOTA 1905, i. m. 158. 1332. tétel. – A feljegyzés szövege megjelent itt: Széchenyi István anyja, Jegyzőkönyvi melléklet = Akadémiai Értesítő, 12(1901), 1, 46–47. – Lásd még: FRAKNÓI 1902, i. m. 346–347. – MISKOLCZY Ambrus, Az „ismeretlen” Széchenyi Ferenc „ismert” munkálata a Habsburg Birodalom hungarizálásáról = Levéltári Közlemények, 77(2006), 2, 23. – MISKOLCZY 2019, i. m. 91.

Az ifjú Széchenyi tiszteli és szereti szüleit, vágyik utánuk a távolból, aggódik miattuk, várja leveleiket. Mégis, amikor kétségek gyötrik és boldogtalan, akkor naplójába rejti – mint 1819-es itáliai utazásán –, hogy eltávolodott tőlük, hogy neveltetését hiányosnak véli. Napló, 1819. máj. 20–25. Nápoly.³¹ „Atyám azt írja, egészen közel érzi magát halálához... Bizony, úgy érzem, soha többé nem látom őt, a jó öreget!” Majd alább: „A szüleim éntőlem, vagy tulajdonképp én a szüleitől, egészen és teljesen elszakadtunk... Száz véleményünk és nézetünk ellenkezik egymással. Gyermekkoromban mindig nyílt voltam, és nyereséggel számtalanszor sértettem meg őket.” – Júl. 17.³² „A világba, sajnos, nevelés, életelvek – barátok nélkül léptem... Ők maguk [nevelőim] sem ismerték a világot, melyre elő kellett volna készíteniök; csak az élet elméletét tudták...” – Atyját gyengének, változónak ítéli. Napló, 1828. júl. 15.³³ „...Viele Ähnlichkeiten findet man aber zwischen mir und ihm. – Er war vielleicht ein besserer Mann, wie ich³⁴ – O er ruhe sanft – mir scheint aber, – dass er kleinlicher und enger dachte, wie ich. – Gott lasse mich stärker endigen, – gebe mir mehr Kraft, wie ihm.” „...Sok hasonlóságot találnak köztem és közte. Ő alkalmasint jobb ember volt, mint én. – Ő – nyugodjék csendesen – mégis úgy érzem, kicsinyesebben és korlátoltabban gondolkozott. – Isten engedje több erővel végeznem – adjon nékem több erőt, mint öneki volt.” – Napló, 1820. nov. 21.³⁵ „Az én jó öreg atyámat látta Viczay papa mint ateistát, mint lángoló hazafit, mint bős royalistát, mint vakbuzgót, és így tovább. Így sodorták őt a hullámok, hogy fognak engem sodorni?”

Az utókor – a mai kutató – erről, Széchenyi Ferenc tevékenységéről és eszméiről másként vélekedik, ahogy ezt a már idézett könyvnek és fejezeteinek címe is kifejezi.³⁶ Ennek megfelelően új megvilágításban kell látni apa és fia viszonyát, emberi természetük, fejlődésük különböző voltát.³⁷

Széchenyi István sokirányú érdeklődése, gazdag életének eredményei, valamint apjáról alkotott képe különös módon vetül rá idősebbik fiához, Bélához fűződő viszonyára, rá irányuló terveire, nevelésének gyakorlatára. István is ír intelmeket Béla fiához,³⁸ melyekben megnyilvánul apja, Széchenyi Ferenc (pozitív vagy negatív) hatása is. Míg Széchenyi Ferenc mindkét „intelve” az erény és az álta-

³¹ OLTVÁNYI 1978, i. m. 119, 122.

³² OLTVÁNYI 1978, i. m. 126.

³³ *Gróf Széchenyi István naplói*, III, 1826–1830, szerk., bev. Vizota Gyula, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1932 (Magyarország újkori történetének forrásai, Gróf Széchenyi István összes munkái, 12), 225. – OLTVÁNYI 1978, i. m. 552.

³⁴ Wienerisch, itt: wie = als értelemben.

³⁵ OLTVÁNYI 1978, i. m. 180, 1524. – MISKOLCZY 2019, i. m. 7. – Vakbuzgó: az eredeti naplóban (MTA KIK, Kézirattár, K 219, fol. 40 verso; KÖRMENDY 1976, i. m. 184; VIZOTA 1926, i. m. 85) a német 'Bethbruder' szó áll, nyilván elírás a régies *Bethbruder* = *Betbruder* helyett.

³⁶ MISKOLCZY 2019, i. m. – MISKOLCZY Ambrus, *Széchenyi Ferenc perújrafelvétele = Magyar Szemle*, 27(2018), 5–6, 7–20.

³⁷ MISKOLCZY 2019, i. m. 86–100.

³⁸ *Gróf Széchenyi István intelmei Béla fiához*, összeáll., utószó, jegyz. Fenyő Ervin, Bp., Magvető, 1985 (Magyar hírmondó).

lános emberi viszonyok, a kötelesség és felelősség síkján marad – bár bennük az erény szó nem fordul elő³⁹ –, addig Széchenyinek 21 éves Béla fiához címzett intelmei (1857. november 6–25.), melyeket nevezhetnénk éppenséggel folytatásos levélváltásnak, vagy inkább monológnek, lemennek a gazdálkodás, a napi gyakorlati teendők szintjéig.⁴⁰ Az apa vizsgálja fia fizikai és szellemi adottságait, hajlamait, viselkedését. Fiát önvizsgálatra buzdítja. Előírja, hogy értékelhető naplót és rendszeres gazdasági számadást vezessen; fia számára kérdőívet, listát állít össze (Pantheon), melyen ’ki kell pipálnia’, hogy mit végzett – és ezekre fia valóban válaszolt.⁴¹ Hasonló szellemben és hasonló formában ad tanácsokat fiának 1857. március 28-i levelében,⁴² sőt, már 1848. január 24-i magyar nyelvű levelében is.⁴³ Nagy jövőt szán Béla fiának, nagy tetteket vár tőle.⁴⁴ Széchenyi Béla útja azonban másfelé, Észak-Afrika vadászmezőire és Ázsia távoli tájaira vezetett.⁴⁵

Függelék⁴⁶

1. *Széchenyi Ferenc végintelmei Széchenyi Istvánhoz. 1819* (Budapest, MTA KIK, Kézirattár, K 163/3) (1. ábra)

Meinem lieben lieben Sohn Stefi nach meinem Tode zu // übergeben
Szech[enyi]

1819

Lieber guter Stefi! – Ich konte diesen Zeilen kein Datum ansezen, weil ich nicht wußte, wann mich der Herr zu sich // abruffen werde. Ich wählte also hiezu den

³⁹ MISKOLCZY 2019, i. m. 91.

⁴⁰ FENYŐ 1985, i. m. 11–110. – KÁROLYI 1921, i. m. 491–551.

⁴¹ FENYŐ 1985, i. m. 113–114, 115–123, 191. – Atyja nevelési elveiről, a fizikai edzésről, a naplővezetésről is szólt Széchenyi Béla, mikor a Nemzeti Kaszinóban 1886. február 14-én ő tartotta az évente szokásos serlegbeszédet. Lásd: SZÉCHENYI Béla: 22. *emlékbeszéd = Széchenyi emlékezete, Serlegbeszéd a Nemzeti Kaszinóban, 1864–1944*, előszó Gergely András, bev., jegyz. Anka László, a tanulmányt írta Körmeny Kinga, Bp., Akadémiai, Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia, 2010, 81–85.

⁴² MTA KIK, Kézirattár: K 199/10. KÖRMENDY 1976, i. m. 96. – SZILY, VISZOTA 1905, i. m. 148. 1172. tétel. – „*Ezt köztünk! Isten áldja!*” 2014, i. m. 474–476.

⁴³ „*Ezt köztünk! Isten áldja!*” 2014, i. m. 430–431.

⁴⁴ FENYŐ 1985, i. m. 298–310.

⁴⁵ Köszönöm Földesi Ferenc, Szvitek Róbert, valamint feleségem, Rozsondai Marianne, és különösen Körmeny Kinga segítségét, javaslatait.

⁴⁶ Széchenyi Ferenc írását is jellemzi az, ami Széchenyi István naplóit és magánleveleit: a bécsi dialektus (wienerisch), valamint nyelvtani vagy helyesírási hibák, lazaságok. Ezeket az átíratban – többnyire jelöletlenül – megtartottam, de feloldottam a rövidítéseket. Lásd: ZICHY 1896B, i. m. XXXIII; VISZOTA 1925, i. m. [2]; GERGELY 2006, i. m. 9–14. – A kéziratban aláhúzott szövegrészeket az átírásban dőlt betűvel hozom.

Tag meiner Geburth den 28 april um dich zu segnen, dich // Gott aufzuopfern, u[nd] dich zu versichern, d[ab]ß ich mit der zärtlichsten Liebe eines Vaters zu dir v[on] hier // scheid. – Daß dieses wahr seye, u[nd] zu deiner vollkommenen Beruigung dienen müsse, bürget dir diese // Stunde für die letzte meines Lebens, denn so habe ich es vor meinem Gott erklärt, wie ich es als- // dann wieder thun werde, wenn Er mir meine Sinnen [= Sünden] werde belasten wollen. – Lebe also lieber guter // Sohn glücklich, lebe deines Freundes eingedenk. – Nicht eingedenk des aus⁴⁷ jugendlicher Hitze nur flüchtigen // Verdrußes die [!] du ihn eingemahlen verursacht zu haben glaubest, aber eingedenk der unendlich haufi- // geren Freuden u[nd] Tröstungen die du ihn gabst, als Er überzeugend sah, daß du ein warmer Catholischer // Christ seyest, Gottes⁴⁸ Lehre u[nd] seiner Stelvertreter nicht spottest, deinen Nebenmenschen freudig u[nd] // herzlich dienst, kein Ärgernüß⁴⁹ gibst, nicht verleumdest, nicht schwelgst, gerne u[nd] schnell // vergiebst, nicht heuchelst, deine unvergleichliche Mutter innigst ehrest u[nd] // liebst, deine Bluts u[nd] An- // verwandte brüderlich herzest, u[nd] die Talente, die dir Gott unverdient schenkte benuzest, u[nd] ein wahrer // Vater deiner Unterthanen, und ein Vorbild deiner Untergebenen bist, u[nd] alles dieses noch gründlicher // zu werden u[nd] zu bleiben trachtest. – – Dieses alles bemerkte ich in dir mit Trost, wenn du auch meinen // Beyfall hierüber nicht hörtest, denn ohnehinn glauben wir Menschen⁵⁰ immer besser zu sein, als // wir es wirklich sind. – Auch trage ich es hier nur darum vor, daß du dich selbst beruigen, v[on] meiner Liebe // überzeugen, u[nd] dich in diesen deinen Eigenschaften noch mehr bestärken, u[nd] vervollkommen kannst. – Mit // dieser beruigenden Hofnung trette ich gerne vor meines Richters Auge, denn diese deine Anlagen // sollen (wenn sie noch mehr begründet sein werden) auch meine Vergebung in Rücksicht meiner Versäum- // nisse in deiner Erziehung erwirken. – Ach lieber Stefi, dein künftiger Lebenswandel kan vüll [= viel], recht vüll // das Schicksal⁵¹ deines dich liebenden Vaters erleichtern od[er] erschweren. – Bleibst du ein guter // Cath[olischer] Christ, schämeest du dich nicht es auch äußerlich zu zeigen, liebst du Mutter, Geschwisters [!] u[nd] alle alle Mensch[en]⁵² // u[nd] vorzüglich deine Feinde u[nd] Beleidiger, duldest du in deinem Hause, u[nd] unter deinen Untergebenen kein // Ärgernüß, u[nd] sorgest für Arme, Witwen, u[nd] Waisen, u[nd] handelst stets gerecht, stets uneigennützig, so wird // auch dein Erzeuger, dein entschlafener Vater v[on] seinem Gott gesegnet werden, u[nd] unsichtbahr als ein schützender // Engel um dich schweben, Gott für dich unaufhaltsam anrufen, u[nd] dir einst (wenn deine Stunde schlagen soll) // mit Freuden entgegen gehen dürfen – dies verleihe dir

⁴⁷ 'aus' beszúrva.

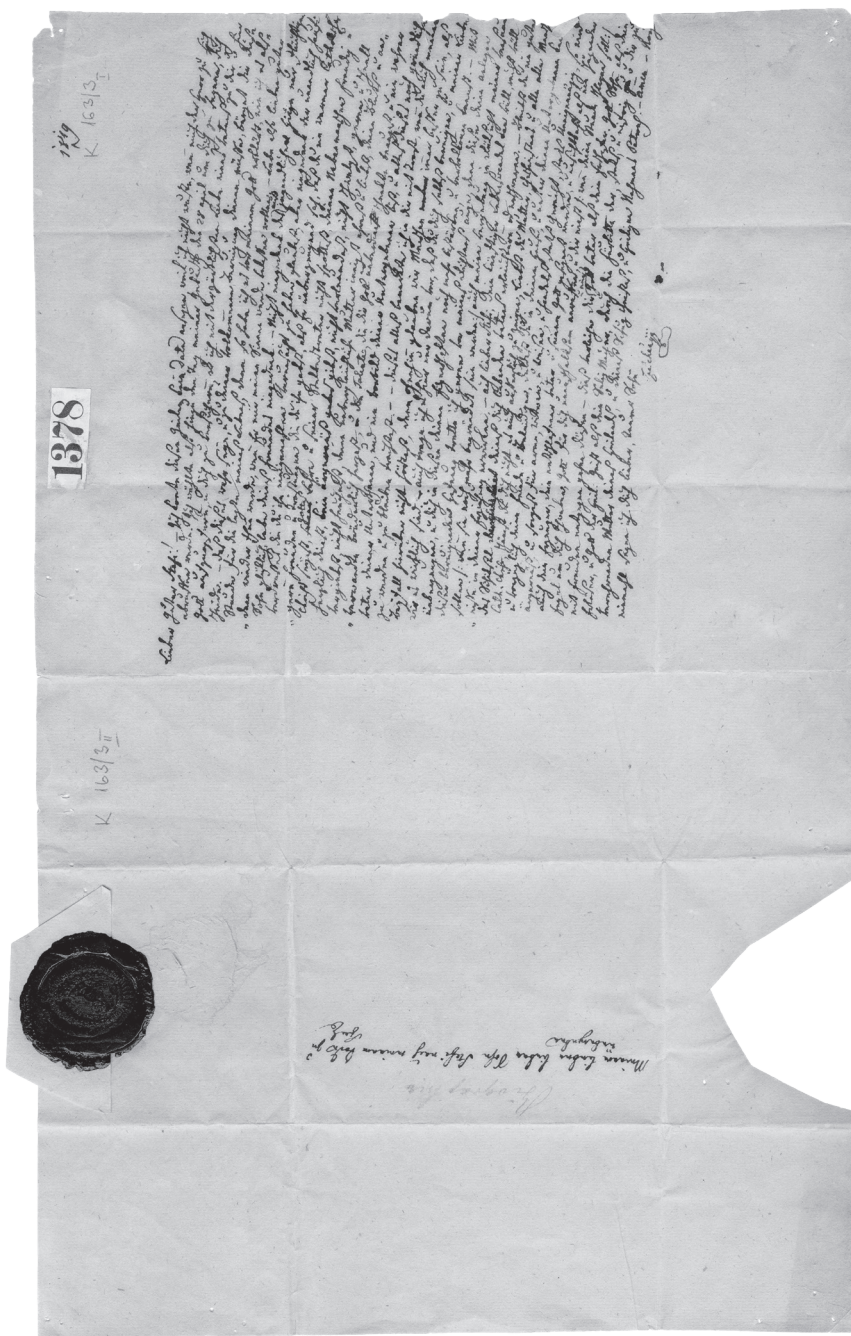
⁴⁸ 'seiner' áthúzva, fölötte: 'Gottes'.

⁴⁹ Utána 'gebest' áthúzva.

⁵⁰ Utána egy szó áthúzva.

⁵¹ Utána 'der Ewigkeit' [?] áthúzva.

⁵² 'Mensch' a szó vége hiányzik, a papír sérült.

1. ábra. Széchenyi Ferenc végintelmi Széchenyi Istvánhoz, 1819 (Budapest, MTA KIK, Kézirattár, K 163/3)

u[nd] mir⁵³ Gott Vater als dein Erschafer, Gott Sohn als dein // Erlöser, u[nd] Gott der Heil[i]ge Geist als dein Selig Macher, durch die Fürbitte der, stets, u[nd] eifrig⁵⁴ v[on] dir zu // verehrenden Mutter deines Heilands, u[nd] deines Schuz Geistes, u[nd] Heiligen Nahmens Patrons. – Amen. – Noch // einmahl segne ich dich lieber, teurer Sohn

Széchenyi

2. Széchenyi Ferenc levele Széchenyi Istvánnak. Wien, 1817. aug. 11. (Budapest, MTA KIK, Kézirattár, K 208/144) (2. ábra)

Viene 11 Aug. 817

Lieber Guter Sohn! – Was soll ich zu deinem Nahmenstag dir // wünschen? schenken? – Wünschen? – Nichts, als daß der, // nur zu gütige Vater im Himmel der dich hienieden ueber // so vülle [= viele] Städte als seinem Verwalter gesetzt hat, ueber // noch mehrere u[nd] größere jenseits des Grabes als einem ge- // treuen Haushälter setzen möchte. – Schenken? – ebenfahls // Nichts, als das beygeschlossene Blatt, welches, so unangesehen // es auch zu sein scheint, dennoch Eigenschaften besitzt, u[nd] außert, // die kein Mensch (ohne das Geheimnüß nach längerem, u[nd] anhalten- // den Suchen gefunden zu haben) sich eigen machen kan. – – // Denn, an das Licht gehalten zeigt es erst den Adel des Men- // schen aus welchem Er entsprungen ist, u[nd] das Ziel, das zu seinem // Wirkungs-Kreise Ihn ausgesteckt wurde. – Demüthig v[on] außen // u[nd] unbedeutend, erscheint es an das Licht gebracht in einem // nicht immer leicht zu ertragenden Glanze, u[nd] Würde. – Auf // die Seite gesetzt, oder auch ganz weggeworfen, verliert es // seine Eigenschaften nicht, sondern behält sie zur Mittheilung an // jene, die das Licht suchen, um selbes bitten, u[nd] sich daran // aufklären, trösten, u[nd] zu⁵⁵ ergözen⁵⁶ wünschen. – endlich // so arm es auch v[on] außen zu sein scheint, so theilt es doch an // das Licht gestellt, den Armen Hilfe, den Forchtsamen [= Furchtsamen] Muth, den // Wankenden Hofnung, den Zweifler[n] Wahrheit, u[nd] den Gefesselten // Freyheit mit. – Dieses Blatt schenke ich dir also – bringe es an // das Licht, – gieb ihm das Leben – damit es dich auch wieder belebe, // und wenn es dies gethan hat, dich auch mit einem⁵⁷ Blicke gegen // Himmel für dem better [= besser?] mache, der es dir mit seinem Segen // verehrt

Széchenyi

⁵³ 'u[nd] mir' betoldva.

⁵⁴ Utána 'zu' áthúzza.

⁵⁵ 'zu' betoldva.

⁵⁶ Utána egy szó áthúzza.

⁵⁷ Utána 'Bli' áthúzza.

3. Széchenyi Ferenc intelmei fiához, Széchenyi Istvánhoz. Wien, 1817. máj. 16.
(Budapest, MNL Országos Levéltár, HU-MNL-OL-P 626-1.-1817-17)

Mein schriftlicher Abschied von meinem lieben, und // guten Sohn Stephan,
noch vor Verlust meiner Augen // oder meines Lebens, geschrieben Viene d. 16
Maj 817

Lieber Sohn! Da du zu deinem Reg[i]m[en]te abreisest, – u[nd] ich während //
deiner Abwesenheit auch v[on] meinem Gott v[on] dieser ir- // dischen
Wanderschaft abgerufen werden, – mithin // dich nicht mehr sehen, – nicht an
mein sterbendes Herz // drücken – u[nd] an meinem Tod Bette des letzten
väterlichen // Segens theilhaftig machen könnte, mit welchem ich deine // bey
dieser Gelegenheit vielleicht gegenwärtige Geschwis- // ters zu beschenken
u[nd] zu beruigen die Gnade Gottes // erhalten werde; so will ich ihn dir in
Gegenwart des // Almächtigen hiemit mit der, v[on] Ihn an alle Eltern gegen //
ihre Kinder übertragenen Volmacht, Kraft, u[nd] Liebe // ertheilen.

Ich segne dich also im Nahmen Gottes unsers ewigen, alherschenden, //
Schöpfers, Vaters, u[nd] Richters. + im⁵⁸ Nahmen Gott // des Sohns, unsers
albahmherzigen Erlösers, Mit- // lers, u[nd] Bruders. + u[nd] im Nahmen Gott
des Heiligen // Geistes, unsers Lehrers, Trösters u[nd] Seligmachers + – // Diese
allerheiligste Dreyeinigkeit sey dir alles in // allem – *Licht* im Glauben, – *Weg*
im Wandlen, u[nd]] – *Wahrheit* // in Handlungen.

Doch, da alle Ausspendung, oder Empfang Heiliger Handlungen (wie es der //
Segen der Eltern ist) unwirksam, u[nd] vor Gott unbehülflich // für Jene ist, die
gegen ihrem Bruder noch etwas im // Herzen behielten, u[nd] ich alles, was
mich deinetwegen // v[on] je her schmerzen, oder kränken konte dir herzlich //
vergeben habe, u[nd] hiemit⁵⁹ in Gegenwart des Alwis- // senden es erneuere, so
bitte ich dich auch mir zu ver- // geben, wenn ich dich durch ein üebels Beyspiel
in Worten // u[nd] Handlungen etwa geärgert – dich aus Nachsicht (wo ich // es
hätte thun sollen) nicht⁶⁰ gewarnet, oder bestraft – u[nd] nicht // hinlänglich
belehrt hätte, um durch die Beobachtung der // Christlichen u[nd] Bürgerlichen
Pflichten einst Gott u[nd] den // Nebenmenschen gefällig, u[nd] nützlich zu
werden. – Vergieb // mir, u[nd] bitte Gott, d[ab]ß Er mich nicht di[e]sentwegen
[!], wie einst // den Ober Priester Heli seiner Kinder wegen zur Ver- //
antwortung ziehen, u[nd]⁶¹ bestrafen möge.

⁵⁸ 'im' kétszer, az első áthúzza.

⁵⁹ Utána 'im' áthúzza.

⁶⁰ 'nicht' beszúrva.

⁶¹ Utána áthúzott szó.

Um aber auch meinerseits das möglichste, zur Entgehung dieser fürchter- // lichen Strafe beyzutragen, will ich dir manches hiemit // wiederhohlen, u[nd] als Vater u[nd] Freund wieder anempfehlen, // was ich dir bey Gelegenheiten manchmahlen gerathen, // u[nd] zu deinem, so wohl Ewigen als Zeitlichem Glücke vor- // gezeichnet habe. [fol. 1r]

Ein Weiser sagt „*Der Mensch ist wie ein Buch. – Die Jugend ist die // Vorrede. – Ist diese gut geschrieben? So ist ein guter // Schrifsteller zu erwarten*“⁶² – um aber dies zu werden // muß die Lebens-weise nach denen ächtesten, u[nd] ältesten // Lehren, u[nd] Beyspielen eingerichtet werden. – Die⁶² // älteste, u[nd] ächteste ist unstreitig die, unsers lieben // Jesu.

Die Lehre, u[nd] das Leben unsers Jesu also⁶³ sey der Stab an welchem // du dein *männliches alter* zu erreichen, u[nd] das *Hohe un- // terstützen* zu kennen trachten muß. – Schäme dich nicht // das *Urbild* jenes Gottes öffentlich zu bekennen, dessen // *Ebenbild* du geworden bist. – Fliehe die *Menschen*, die // *Bücher*, ja selbst deine eigene *Vernunft* die dich v[on] // deinem *Schöpfer* abwendig, gegen deinem *Wohlthäter* // undankbahr, u[nd] gegen deinem künftigen *Richter* gleich- // gültig machen könnte. – Denn, *nur dem, der Ihn be- // kent, wird Er auch an dem entscheidenden großen Tage // bekennen.*

Die Catholische Kirche sey bis zu deinem Ende deine *Lehrerin, Meisterin. // Denn Gott selbst* hat dich durch deine Geburth v[on] Catholi- // schen Eltern zu ihrem *Mitgliede bestimmt*, u[nd] vor *Milli- // onen* dazu auserwählt. – Wenn du also diese auserwähl[t]e // Gottes Gemeinde, u[nd] ihre *Vorsteher, Verwalters* würdig // ehrst, so ehrest du ihrem *großen Stifter Gott*, u[nd] mit // Ihn dich auch als ihrem *Mitglied.*

Alle Menschen sind deine Brüder, denn dein *Vater Gott*, ist auch ihr Vater, // darum richte, verdamme, betrübe niemand, denn *wer // andere richtet, wird auch selbst gerichtet werden.*

Wenn du beim Erwachen täglich denken werdest, daß du *Nichts bist, Nichts // hast*, u[nd] *Nichts kanst*, so ist es unmöglich, d[ab]ß dir *der nicht // einfallen*, u[nd] nicht zum Danke bewegen solle, *durch dem // du bist*, durch dem du *was hast*, u[nd] durch dem du *was kanst* – // dieser kurze Gedanke, also⁶⁴ begleitet mit einem „*Herr, ich // glaube, hoffe, liebe, u[nd] lobe dich*“ – wird dich vor *Gott*, vor // deinem *Nebemenschen*, ja *vor dir selbst demüthigen*, – // welches dir dem ganzen Tag, ja bis zum Ende deiner Tagen [!] // zu sein, um so nothwendiger ist, als (*verzeihe mir*) die dir // *unverdient v[on] Gott*

⁶² Utána 'älteste' áthúzva.

⁶³ Utána 'der Stab' áthúzva.

⁶⁴ 'also' a margón beszúrva.

anvertraute[n] Geschenke an *Geburth*, // *Gestalt*, *Vernunft*, u[nd]⁶⁵ *Vermögen*, bereits *deine Eigenliebe* // zu sehr gerecht, u[nd] izt [= jetzt] zwar nur eine jugendliche *Gefal-* // u[nd] *Ehr*, u[nd] *Ruhm-Sucht* hervorgebracht haben, später hin aber // unausbleiblich, den *Stolz*, den *Neid*, u[nd] alle *üebrige*, die // Ehrsucht begleitende Lasten erzeugen werden. – // Vortreflich sagt es ein Weiser. – „*Wer*, *vor aller Welt* [fol. 1v]

geachtet u[nd] gelobt sein will, erzeugt den Thoren zu vüll [= viel], u[nd] // *rechtlichen Leuten zu wenig Ehre*.⁶⁶ – Werbe also nur um den // Beyfall u[nd] die Achtung der Letzteren, u[nd] *verseue v[on] dir*⁶⁶ // das Gift, welches dir zu deinem Verderben jene beybringen, // die deinen Talenten, deinen Muth u[nd] anderen Eigenschaften den // Weirauch [!] streuen. – Die öffentliche Meynung ist zwar die // Gerichtsbarkeit eines jeglichen unter uns, die Er nie v[on] sich // ablehnen soll, noch darf, aber *sie unbedingt annehmen*, u[nd] *nur // diese zu suchen*, soll Er nie, weil der größte Theil der Gerichts- // Hern Schmeichler, Tischfreunde, oder Neider sind, die nur so lan- // ge mit-stimmen als Ihnen Ihre Stimme einträglich ist. – *Ein Mann // v[on] Selbst-Bewußtsein verschmähet jedes Aushäng-Schild*.⁶⁷ // *Papageyen bedarfen zu ihrer Renomé bunte Federn, Nach-* // *tigallen*, u[nd] *Lerche nicht*. – Darum wuchere du mit deinen, // dir, v[on] Gott gegebenenn Talenten zu *Gottes Ehre*, damit sie zur // Schau ausgestellt⁶⁸ nicht vorhinein⁶⁹ durch unwürdige, unverständige, u[nd] Boshafte befleckt // v[on] dir v[on] Gott abgenommen, u[nd] anderen Haus-hältigeren gegeben // werden.

Das *lächerlichste* an einen Menschen ist, das *Stolzieren* auf seine *Geburth u[nd] Gestalt* // denn hiezu hat Er durchaus Nichts beygetragen. – Aber enteh- // ren, u[nd] verunstalten kan Er beydes; wenn Er das *Erstere sei-* // *nem*, *tiefer gestelten* Nebenmenschen, u[nd] vorzüglich den *ver-* // *dienstvolleren* fühlen läßt, u[nd] *lezteres* durch Abandon // verschiedener Art, durch Muthwillige Anspannung seiner // Kräfte, oder durch unmäßige Verzärtelung desselben // schwächt, u[nd] entnervt. – Ach, wie wohlthätig, u[nd] anziehend // wird gegen jeglichem, ein herablassender freundlicher Blick // eines Hochgebohrenn, u[nd] wie laut, u[nd] Beweisvoll spricht nicht // für die Reinheit des Jünglings u[nd] des Mannes, ein rein, u[nd] // mäßig gepflogene Gestalt? – Nur so ein Bild drückt wahr- // haft das *Ebenbild Gottes* durch uns aus, weil es mit der // *Majohrät* [= Majorat] *der Geburth die Anmuth*, u[nd] mit der *Schonheit* des // Körpers auch die *Reinheit* verbindet. – Ehre also lieber Sohn // deine *Geburth* nur, um selbes nicht zu entehren, u[nd] trage // mehr Sorge auf die Erhaltung

⁶⁵ 'u[nd]' beszúrva.

⁶⁶ Utána 'das' áthúzva.

⁶⁷ Utána 'Papa-' áthúzva.

⁶⁸ 'Schau ausgestellt' a margón beszúrva.

⁶⁹ 'vorhinein' a margón beszúrva.

deines Körpers, damit dein Geist // u[nd] deine Seele, die in ihn wohnen, freier das Gute wirken // kennen, u[nd] die Schwächen deines Körpers u[nd] das kränkelnde // deiner Gestalt mit der Zeit nicht Ursachen zugeschrieben // werden, die du nicht verdienst, die aber leider in der öffentli- // chen Meynung bleibend zu sein pflegen, weil Mann heut zu // Tage, (vielleicht auch nicht ohne Grund) den Verfaßh [!] der // äußeren Bildung gewöhnlich [!] dem, nur *zu früh*, u[nd] *üeberspannt* // genossenen Leben zuzuschreiben⁷⁰ gezwungen wird.

An diese lächerliche Einbildung auf seine Geburth, geselt sich gewöhnlich bey // dem jungen Mann auch die Einbildung auf sein *Verstand*, als // hätte Er selbe nothwendig mit dem Blute seiner VorEltern // erben⁷¹ müssen. – Doch, wie heut zu Tage die Erfahrung // uns gerade das entgegen gesetzte beweise,⁷² werdest du // selbst [fol. 2r]

bemerkt haben, [Erb?]thüemer v[on] unbekanten [N?]ahmen,⁷³ // oder aus der Fremdbe verschrieben bewohnen die Paläste // jener verdienstvollen Staats Dienern, wohin ihr Abköm- // ling nur zu seiner Belustigung fährt, uneingedenk // der, ober der Einfahrt aufgestellten Wappen, die Ihm // die Stifter oder Begründer seines Namens zur Auf- // munterung, u[nd] Nachahmung ihrer Verdienste dahin versez- // ten. – Du lieber Sohn bist zwar bis izt [=jetzt] noch eine Aus- // nahme v[on] dieser allgemeinen traurigen Erfahrung, denn // du dienst dem Staate, u[nd] suchest dir einige Kentnisse // nachzuhohlen, die du (hättest du deine Schulen nach dem // Wunsch u[nd] Willen deiner Eltern vollends beendigt) früher // dir⁷⁴ zugeeignet haben würdest. – Doch, da dieses nicht geschah, // u[nd] dir noch das *wesentliche* (einen Stat zu regieren, eine // Armée zu comandiren, deine Familien Rechte zu ver- // theydigen, deinem Vaterlande zu nützen, deine Güter // zu administriren, u[nd] deine Unterthanen zu beglücken) // nachzutragen [!] könnt, – so wirst du es deinem wohlmei- // nenden Vater nicht üebel nehmen, wenn Er dir zur Erlan- // gung obgedachter *wesentlicher* Kentnissen [!] Folgendes // rathet. – *Erstens* die *Verbannung* aller unbedeuten- // den, oder Religion, Herz u[nd] Sitten verderbenden Romanen // Brochuren⁷⁵ et caetera, u[nd] Anschaffung sitlicher, geschicht- // licher, u[nd] statistischer oder Militairischer Bücher, – u[nd] // *Zweitens* die *eigene Überzeugung*, d[ab]ß die Sprachen, // die du durch deinem eigenen, wirklich zu belobenden // Fleiße⁷⁶ dir eigen gemacht hast, u[nd] die nur // flüchtige, u[nd] oberflächliche Bereisung einiger Länder // nicht hinlänglich seie, einst dem

⁷⁰ Utána 'pflegt' áthúzva.

⁷¹ Előtte 'geerbt' [?] áthúzva.

⁷² Utána 'magst' áthúzva.

⁷³ Elmosódott betűk.

⁷⁴ 'dir' a margón beszúrva.

⁷⁵ Utána '&' áthúzva.

⁷⁶ Előtte áthúzott szó.

Staate nützlich zu sein, // u[nd] dem [!] Dank der Nachwelt zu verdienen, oder (was // das wichtigste ist) deinem Gott einstens für die dir // im Überfluß geschenkten Talente Rechenschaft abzulegen. – // Der weiseste v[on] allen ist der, der da glaubt nichts zu // wissen. Aber diese Erkenntnis seiner Unwissenheit // erlangt auch nur jener, der sich fortwährend bestrebt // mehr zu wissen, u[nd] nicht jener, der sich schmeichelt alles // übersehen, u[nd] über alles sprechen u[nd] urtheilen zu // kennen. – Ein kleiner Mann hat freylich oft auch einen // großen Schatten, aber es ist nur Schatten, den die tief // hinter seiner untergehende Sonne erzeugt, – darum // sagte Montaigne vortreflich das Wissen, u[nd] die Gelehr- // samkeit ist in manchen Händen ein Scepter in den meisten // aber eine Harlequins-Pritsche. – – Du lieber Sohn halte // die Vorschrift eines Weisen zu deiner Richtschnur, der // da sagt „Von allen, was du nicht weißt, rede nie, u[nd] v[on] dem // was du weißt rede wenig.“[“] Denn, man nimt zwar jedem [!] // Mann [fol. 2v]

mit dem Kleide auf, in welchem Er kommt, aber man beglei⁷⁷ // tet Ihn nur nach dem Verstande, den Er gezeigt hat. – // Hierin fehlt vorzüglich der junge Mann, der v[on] sich, u[nd] v[on] dem // heute herrschenden vüllschwäzenden [= viel-] u[nd] ungezwungenen Welt // Ton, u[nd] einigen flach aufgefangenen Begriffen eingenommen, // u[nd] v[on] Zuhörern beklatscht, v[on] Weibern geschmeichelt, v[on] Schmei- // chlern bewundert den Ton in der Gesellschaft⁷⁸ geben, u[nd] // das Muster in seinen Handlungen, u[nd] Bekleidung für andere // sein will u[nd] so lange es auch zu sein⁷⁹ glaubt, bis Er nicht v[on] // einem noch moderneren verdrängt, als ein abgenütztes // Kleyd weggeworfen, u[nd] v[on] seinen Federn beraubt wird, // die Ihn nur oberflächlich bedeckten. – Die Bescheidenheit, // Eingezogenheit, u[nd] Artigkeit sind⁸⁰ freylich heut // zu Tage selten Glücksmacherinnen, aber dafür sind sie // gewiß immer vortrefliche Glücks-wärterinnen. – u[nd] diese // werden auch dich guter Sohn bis in dein Grab warten, u[nd] // auch nach dem Tode begleiten, wenn du sie zu deinem anden- // ken deinen [?] Rückbleibenden zurückläßest.

Sey über das Geschwätz der Welt,
die blindlings nur ihr Urtheil fällt,
durch Selbst-Gefühl erhaben.
Sey deines Werthes dir bewußt,
betrachte Stolz die Tadel-Lust
der Neider, u[nd] der Knaben.

⁷⁷ Elmosódott betük.

⁷⁸ Utána 'und[?]' áthúzva.

⁷⁹ 'u[nd] so lange es auch zu sein' a margón beszúrva, utána kb. ugyanezek a szavak áthúzva.

⁸⁰ Utána 'freilich'[?] áthúzva.

Eine⁸¹ nicht minder gefährliche Klippe für einem Ruhm- u[nd] Ehrächtigen jungen M[ann],⁸² // ist der *Reichthum!* – Du lieber Sohn, bist auch hierinfals vor // Millionen deiner Nebenmenschen nur zu reichlich v[on] deinem al- // gütigen Schöpfer theilhaft worden. – Er hat dich durch ein // *ausgezeichnetes Vertrauen in deine Verwaltung* zum Aus- // spänder seiner Gnaden, u[nd] Sorge gegen Arme, Witwen, u[nd] // Waisen aufgestellt. – Das Geld ist also nur bey dir nieder- // gelegt, u[nd] gehört keineswegs dir zu, denn du trestest nicht // mit ihr[!], sondern nur mit ihrer [!] Rechnung vor Gericht. – // Dies bewege dich zur Werth-Schätzung des Geldes, wenn ihr [!] leichter // Erwerb dich reizen würde, es nicht auf das nothwendige, nüz- // liche, anständige, ja sogar bequeme, sondern auf das unnütze // prahlerische, oder gar schädliche u[nd] sündhafte verwenden // zu wollen. – Es ist der Schweiß deiner Unterthanen, die Thräne // mancher kranken, u[nd] Noth, Hunger, u[nd] Durst leidenden Arbeiter // die an diesem Gelde hängen – um diese zu trocken, muß // ein, nicht unbedeutender Theil wieder im Nahmen des Vaters // aller Nothleidenden an Sie durch dich wieder zurückfließen – // aus diesem wirst du leicht schließen, wie unentbehrlich die // Genügsamkeit, die Ordnung, u[nd] das Auge des Verwalters // dieser armen Cassa um seine Unter-Verwalters sein // müsse. – Sehen diese an dir die *Kentniß*, die *Gerechtig-* // *keit*, die *Ordnung* den *anhaltenden Fleiß*, u[nd] die *Wohlthä-* // *tigkeit*, so werden auch sie redlich, ämsig, gerecht dienen, // u[nd] menschlich deine Unterthanen behandeln. – Unsitli- // che [fol. 3r]

[...?] fluch [...?] und ein [...?]⁸³ // [...?] oder dem Trunke ergebene entferne // du v[on] deinem Dienste. – Sie verscheuen Gottes Segen v[on] // dir – ärgern ihre Untergebenen – u[nd] endigen als Be // [trü?]ger.

Noch eines gr[ößen?] G[e]schenkes muß ich hier erwähnen, welches du v[on] deinem lie- // [ben Go?]tt erhalten hast, u[nd] auf das sorgsamste bewahren // muß, – u[nd] dieses Geschenk ist, – dein *Herz*, welches zu [...?] // *größten Freude* bey mehreren Gelegenheiten [*mit-?*] // *leidig, wohlthätig u[nd] wahrhaft edel* gezeigt hat. – [Be-?] // halte u[nd] bewahre in ihn dies zarte Gefühl. – Es ist ein *Funk[en der?]* // *Gotheit*, der nie erlöschen, sondern höher, u[nd] wohlthätiger im[mer ...-?] // brennen muß. – Sorge aber auch, daß die *Güte* nicht in *Schwachheit* aus- // artet – u[nd] in diese fällt man durch Leichtgläubigkeit, durch Eitelkeit, // u[nd] *ein, zu schnell u[nd] leicht reizbares, u[nd] zu entflammendes Gefühl* // welches die Schmeichler, die Lobredner, Augen Diener, u[nd] *Augen // Freunde*, durch Erwachung der *Ehrliche, Ruhmsucht*, u[nd] *eines alge-* // *meinen Beyfals* zu reizen, u[nd] zu spannen pflegen. – Hüte // dich guter Sohn v[on] diesen; u[nd] wende dich bey⁸⁴

⁸¹ 'Eire' áthúzva, föléje írva 'Eine'.

⁸² Elmosódott.

⁸³ Az 1–2. és 5–8. sorban, valamint a sorok jobb szélén elmosódott szövegrészek.

⁸⁴ Utána 'dem' áthúzva.

jedem Gefühl dei- // nes Herzens an dem zuerst, der es geformt hat, *an Gott*. – // Dieser wird dir *seinem Geist* nie entziehen, wenn du Ihn anrufst, // u[nd] allen deinen, u[nd] anderer Menschen Eingebungen vorziehest. – // Was kan auch ein Mensch (der sich selbst in manchen Gelegen- // heiten nicht rathen kan) andern rathen, ohne nicht v[om] Geiste // Gottes inspirirt zu werden. – Gut u[nd] wahr sagt daher ein Weiser // „*Daß die Menschen zwar die Segel spannen, die Masten ordnen, u[nd] // dabey so eine wichtige Miene machen, als ob ihre Anstalten un- // trüglich wären, aber ein Höherer, der, am Steuer Ruder sizt, // lächelt, u[nd] spricht: So soll es sein, u[nd] nicht anders.*“]

Ich schließe nun lieber guter Sohn, meine vielleicht lezte Worte an dich. – // u[nd] segne dich wieder, u[nd] hoffe dich auch jenseits des Grabes seg- // nen zu kennen. – Dein Herz bürget mir dafür, d[ab] es meiner // vor Gott manchmal denken, daß es der Trost der Besten // Mutter, die Freude der lieben Geschwisters, die Hofnung des // Staats, die Zierde der Jugend, die Pflege deiner Diener, // die Zuflucht der Unterthanen,⁸⁵ die Stütze der Armen, Wit- // wen, u[nd] Waisen, u[nd] vorzüglich das Beyspiel deiner Religions // Verwandten sein wird. – Gott Vater, Gott Sohn, u[nd] Gott der // Heilige Geist erhöre diese meine Bitte. – Amen, Amen, Amen

FrGru [= Franciscus Georgius] Széchényi

Rozsondai, Béla

Ferenc Széchényis Mahnungen an seinen Sohn István

Seitdem Ferenc Széchényis (1754–1820) Mahnungen, datiert mit Wien, 16. Mai 1817, an seinen Sohn István Széchenyi (1791–1860) in ungarischer Übersetzung publiziert wurden (Zichy 1888, Fraknoi 1902), wurden sie in der Fachliteratur öfters erwähnt. Im vorliegenden Aufsatz werden seine drei Briefe an István vorgelegt und (1) und (2) auch übersetzt: (1) Mahnungen aus dem Jahr 1819, die aber dem Sohn erst nach dem Tod des Vaters übergeben werden sollten (Budapest, Bibliothek und Informationszentrum der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Signatur K 163/3). (2) Gruß vom 11. August 1817, zum Namenstag Stephans (K 208/144). Beide sind im gleichen religiösen, patriotischen und humanistischen Geist verfasst, wie die (3) Mahnungen aus dem Jahr 1817 (Budapest, Ungarisches Nationalarchiv, HU-MNL-OL-P 626-1.-1817-17). Es werden hier positive und negative Reflexionen aus Istváns Briefen und Tagebüchern angeführt. Des Vaters Prinzipien werden sich dann in Istváns Vorstellungen über die Erziehung und Berufung seines Sohnes Béla Széchenyi zeigen.

Keywords: 19th century, religious spirit, humanitarian spirit, education, Ferenc Széchényi, István Széchenyi.

⁸⁵ Utána 'u[nd]' áthúzza.